ముందు మాట

ప్రజలు చాలా చాలా కారణాలుగా తమ ఇళ్లు, ఊర్లు, పొలాలు కోల్పోయి 'నిర్వాసితులు' అవుతుంటారు.

సాగు నీటి ప్రాజెక్టులు, పరిశ్రమలు, రహదార్లు మొదలయిన వాటికి భూమి కావలసివచ్చినప్పుడు, ఆ భూమిని అనుభవిస్తున్న ప్రజలను తొలగించి ప్రభుత్వం దానిని ఆయా అవసరాలకోసం తీసేసుకుంటుంది.

'నా భూమి నేనెందుకు ఇవ్వాలి?' అని నిరాకరించే హక్కు ప్రజలకు లేదు. 'ప్రజావసరం' కోసం భూమి ఇమ్మంటే ఇయ్యవలసిందే. ఏది ప్రజావసరం అనేదానికి చట్టంలో నిర్వచనమేదీ లేదు. అయితే కోర్టులు ఆ మాటను చాలా ఉదారంగా వ్యాఖ్యానించాయి. రైల్వేలైన్లు, నీటిపారుదల ప్రాజెక్టులు, పాఠశాలలు మొదలయినవే కాదు, ధనవంతులు మాత్రమే ఉపయోగించే విమానాశ్రయాలు, నగరాలను సుందరంగా తీర్చిదిద్దడానికి చేపట్టే నిర్మాణాలు మొదలయినవి కూడా 'ప్రజావసరమే'

ప్రభుత్వం తీర్చే ప్రజావసరాలేగాక, ప్రైవేట్‌కంపెనీల అవసరాలకోసం ప్రభుత్వం చేపట్టే భూమి సేకరణకు కూడా అభ్యంతరం చెప్పే హక్కు భూమి స్వంతదారులకు లేకుండ చట్ట సవరణ చేసారు.

బలవంతంగా చేపట్టే ఈ భూమి సేకరణ వల్ల ఆ భూమిని అనుభవించే హక్కును కోల్పోయే ప్రజలకు అందుకు మారుగా ఏం లభిస్తుంది? 110 సంవత్సరాలుగా అమలులో ఉన్న భూమి సేకరణ చట్టం ప్రకారం ఆ భూమి మీద యాజమాన్యం హక్కు కలిగి ఉన్నవారికి మాత్రం నష్టపరిహారం లభిస్తుంది. ఇది సహితం ఒక హింసాత్మకమైన తంతుగా నడుస్తుంది. ప్రభుత్వం మార్కెట్ ధర చెల్లించే పేరిట అతి తక్కువ ఇస్తుంది. దానిపైన నిర్దిష్ట కాలపరిమితితో వాజ్యం వేయకపోతే, అదే భూమి స్వంతదారునికి లభించే నష్టపరిహారం. నిర్దిష్ట కాలపరిమితిలో దానిపైన అప్పీలు చేసుకొని, కేసు నడుపుకొని, తగిన సాక్ష్యాలు పెట్టుకొని న్యాయం

పొందాలి. ఉన్నవాళ్లు ఈ ప్రక్రియను తమకు అనుకూలంగా మలచుకొని చాలా ప్రయోజనం పొందారు గానీ సగటు నిర్వాసితులకు అది సాధ్యం కాదు. మధ్య వర్తుల మీద, వకీళ్ల మీద నమ్మకం పెట్టుకొని చివరికి లభించిన అదనపు నష్టపరిహారంలో సగంపైగా వారికే అప్పగించిన వారే మెజారిటీ.

అదట్లావుంచి, ఆ భూమిపైన యాజమాన్య హక్కులేని వాళ్లకు చట్టం ఏ నష్టపరిహారము ఇవ్వదు. ప్రభుత్వమే డిఫారం పట్టాలు ఇచ్చి అనుభవించే హక్కు కల్పించిన వారుంటారు. ప్రభుత్వం పట్టాలు ఇవ్వక పోతుందా అన్న ఆశతో భూమిని ఏళ్లతరబడి సాగుచేసుకుంటూ అర్జీలు పెట్టుకుంటూ ఉన్న వాళ్లుంటారు. పట్టా లేకపోతే ఏమయిందని అర్జీకూడా పెట్టుకోకుండా ప్రభుత్వ భూమిని నిరాఘాటంగా సాగుచేసుకుంటున్న వారుంటారు. భూమిని పశువులను మేపడానికీ, జాలర్లయితే వలలు ఎండబెట్టుకోవడానికి ఉమ్మడిగా వాడుకుంటున్న వారుంటారు. భూమి మీద ఉన్న తాడి, చింత, మామిడి మొదలయిన చెట్ల ఫలాలన్ని వృత్తిరీత్యా గానీ అవసరార్థం గానీ ఉమ్మడిగా అనుభవిస్తున్న వారుంటారు.

ఆ భూమిని ప్రభుత్వం తీసేసుకుంటే ఆయా ప్రజలు చాలా నష్టపోతారు గానీ వాళ్లకు చట్టం ఏ నష్టపరిహారం ఇవ్వదు.

భూమికి పట్టావున్న రైతుకు నష్టపరిహారం ఇస్తారు గానీ ఆ భూమిలో కూలిచేసుకునే కూలీలకు ఏమీ ఇవ్వరు. రైతులు భూమి కోల్పోయిన నాడు, కూలివాళ్లు పని చేసుకునే అవకాశాన్ని కూడా కోల్పోతారు కదా,! అయినప్పటికీ చట్టం వారికేమీ ఇవ్వదు.

నష్టపరిహారం ఇవ్వడం ఇవ్వకపోవడం ఒకెత్తు కాగా, ఆ తరువాత ఎక్కడకు పోయి, ఏంచేసుకొని బతుకుతారనేది తరచుగా వచ్చే దాని కంటే పెద్ద ప్రశ్న. బుద్ధి పుట్టిన చోటికిపోయి ఇళ్లు కట్టుకొని బతకడం సాధ్యం కాదుకదా? పెద్ద సంఖ్యలో జనం ఇళ్ల స్థలాలు, ఇళ్లు కట్టుకోవడానికి అవసరమైన పరికరాలు, వ్యవసాయానికి భూమి కొనుక్కోవడానికి బయలు

దేరారని తెలియగానే అన్ని ధరలూ పెరిగిపోతాయి. యాజమాన్య హక్కు ఉన్నవారికి ప్రభుత్వం ఇచ్చే నష్టపరిహారంతో అంత ఆస్తి కాదుకదా, అందులో సగం కూడా కొనుక్కోలేరనేది అనుభవం ద్వారా నిర్వాసితులందరూ తెలుసుకున్న వాస్తవం.

ఈ పరిస్థితి ఎప్పటి నుండో ఉందిగాని ప్రాజెక్టు నిర్వాసితులు నోరులేని జనం - ప్రధానంగా ఆదివాసులు - కావడంతో చాలా కాలంపాటు దీనికి వ్యతిరేకంగా పెద్ద ఆందోళన లేవీ రాలేదు. ఇప్పుడొక దశాబ్ద కాలంగా వస్తున్నాయి. కొన్ని నిర్దిష్టమైన డిమాండ్లు ముందుకొచ్చాయి. భూమీ యాజమాన్య హక్కుకే గాక వాడకపు హక్కుకూ నష్టపరిహారం ఇవ్వాలనీ, ఆ భూమి ఏ ప్రాజెక్టు కిందకో, రిజర్వాయర్ కిందకో పోవడం వల్ల కోల్పోయిన ఉపాధి అవకాశానికీ నష్టపరిహారం ఇవ్వాలనీ, నిర్వాసిత గ్రామాలను గ్రామాలుగానే తిరిగి ప్రభుత్వం కట్టివ్వాలనీ, కేవలం ఇళ్లే కాదు, రోడ్లు, కరెంటు, కాల్వలు, పంచాయితీ కార్యాలయం వగైరాలన్నీ కట్టివ్వాలనీ అడుగుతున్నారు. నిర్వాసితులందరికీ సాగు చేసుకొనడానికి భూములు గానీ ఇతర నిర్దిష్టరూపాలలో జీవనాధారంగానీ కల్పించాలని అడుగుతున్నారు. నిర్వాసితల జీవనప్రమాణం గతం కన్నా హీనస్థితికి పడిపోకుండా చూడాలని అడుగుతున్నారు.

ఒక్కమాటలో చెప్పాలంటే సమగ్ర పునరావాసం అడుగుతున్నారు. ప్రాజెక్టులు దేశ 'అభివృద్ధి' కోసం అవసరమయితే నిర్వాసితులు దేశ ప్రజలే కాబట్టి వారి జీవన ప్రమాణం పడిపోకుండా ఉండే పద్ధతిలో వారికి ఒక సంఘంగా, సమూహంగా పునరావాసం, కొత్తజీవితం కల్పించడం న్యాయమనీ, దానికయ్యే ఖర్చు కూడా 'అభివృద్ధి' ఖర్చుగా ప్రభుత్వం భరించాలనీ అడుగుతున్నారు. అసలు ప్రాజెక్టు వల్ల వచ్చే ప్రయోజనం మొదట నిర్వాసితులకే కల్పించాలన్న ఆలోచన సహితం ఈ మధ్యకాలంలో నిర్వాసితుల ఉద్యమాలలో బలపడింది.

ప్రజల ఆలోచనలలో, చైతన్యంలో ఈ మార్పులు గడచిన దశాబ్ద

కాలంలో వచ్చాయిగానీ, చట్టంలో ఏ మార్పు రాలేదు. కనీసం సుప్రీం కోర్టయినా పునరావాస హక్కును 'జీవించే హక్కు' లో భాగంగా వ్యాఖ్యానించి దానినొక హక్కుగా ప్రజలకు కల్పిస్తుందేమోనని ఆశించి నర్మదా డ్యాంను సుప్రీం కోర్టులో సవాలు చేసిన నర్మదా ప్రాజెక్టు నిర్వాసితులకు, ఘోరమైన ఆశాభంగమయింది. వాళ్లకే కాదు నిర్వాసితులందరికీ అయింది. నిర్వాసితులకు పునరావాస హక్కనేది లేదనీ, ప్రభుత్వం దయతలచి ఇస్తే తీసుకోవలసిందే తప్ప, డిమాండు చేయడానికి వీలు లేదనీ సుప్రీం కోర్టు తీర్పు ఇచ్చింది.

ఈ నేపథ్యంలో రాష్ట్ర ప్రభుత్వం పునరావాస హక్కు పేరిట జి.వో. 68 ని జారీ చేసింది. ఇందులో ఉన్నది నిజానికి పునరావాస హక్కు కాదు. భూమి సేకరణ చట్టంలో ఉన్నదానికన్నా ఇంకొంచెం మెరుగయిన నష్టపరిహారపు హక్కు మాత్రమే. సేకరించిన భూమిపైన యాజమాన్య హక్కు ఉన్నవారికే గాక వాడకపు హక్కు ఉన్నవారికి సహితం కొంత నష్టపరిహారం ఇస్తుంది. ఈ జి.ఓ. ఆ భూమిలో కూలి చేసుకొని బ్రతికే వారికి కొంచెం ఇస్తుంది.

ప్రభుత్వం దీనికి ఏ పేరు పెట్టినా, తిరిగి ఇంకొక చోట నివాసం ఏర్పరచుకోవడానికీ, మళ్లీ ఏదయినా ఉపాధి దొరికేదాకా పూట గడవడానికీ మాత్రమే ఈ మొత్తం ఉపయోగపడుతుంది. అంతే తప్ప కోల్పోయిన ఉపాధి అవకాశం స్థానంలో కొత్త ఉపాధి మార్గాన్ని కల్పించదు. చెప్పుకోవలసిన విషయం ఏమిటంటే భూమి సేకరణ చట్టం కింద ఇచ్చే నష్టపరిహారమూ ఇటువంటిదే, తిరిగి అంత భూమి కొనుక్కోవడానికి అదెప్పుడూ ఉపయోగపడదు. ఏదో ఒక రకంగా మళ్లీ స్థిర పడేదాకా బతుకు గడవడానికి మాత్రమే పనికొస్తుంది. ఈ జి.ఓ. ఇచ్చేది అంతకంటె భిన్నం కాదు.

అదికూడా తెలివిగా నడుచుకుంటేనే, లేకపోతే అందుకు కూడా పనికిరాదు. వందలు లేక వేల సంఖ్యలో జనం చేతిలో డబ్బులొచ్చి పడ్డాయని

తెలియగానే వారి చుట్టూ ముసిరే వాళ్లు చాలా మంది ఉంటారు. ఆకర్షణీయమైన వస్తువల నుండి అందమైన ఆశలదాకా అమ్మజూపుతారు. అదేదీ కాకున్నా, నాలుగు రోజులు హాయిగా తిని, తాగి డబ్బు అంతా పాడు చేసుకున్నవారూ ఉన్నారు.

వస్తుంది, వస్తుందని ప్రజలు ఎదురు చూసిన పునరావాస హక్కు ఇంత పరిమితమైన రూపంలో రావడం బాధాకరమైనప్పటికీ, దీనిని తెలుసుకోవడం, ఉన్నంతలో అమలు చేయించుకోవడం అవసరం కాబట్టి, దీనిలో నియమాలను అర్థం చేసుకొని నిజమైన పునరావాస హక్కు దిశగా మెరుగు పరచుకోవడమూ అవసరం కాబట్టి, ఈ జి. ఓ.ను ప్రజలందరికీ అందుబాట్లోకి తేవడం అవసరం. ఆంధ్రప్రదేశ్ వ్యవసాయ వృత్తిదారుల యూనియన్ ఈ ప్రచురణ ద్వారా ఆపని చేసింది. జి. ఓ. ఇంగ్లీష్ ప్రతినీ దాని తెలుగు అనువాదన్నీ పక్క పక్కనే ప్రచురించడం ద్వారా, ప్రభుత్వ అధికార్లతో మాట్లాడేటప్పుడు 'మీరుచెప్తున్న విషయం జి. ఓ. లో లేదు' అని వారు దబాయించినట్టయితే అప్పటికప్పుడే ఇంగ్లీషు ప్రతిని కూడా చూపించి 'సరయితే ఏముందో చెప్పు' అని నిలదీసే అవకాశం కల్పించారు.

పైన చెప్పినట్లు, ఈ జి. ఓ. లో చాలా విషయాలు ఉన్నట్లు కనిపించినా, ఉన్న నివాసం నుండి తొలగించిన తరువాత వేరొకచోట నివాసం ఏర్పరచుకొని, మళ్లీ ఏదయినా ఉపాధి అవకాశం సంపాదించుకునే దాకా రోజు గడవడానికి అవసరమైన ఆసరా భూమి ఉన్న వాళ్లకే గాక, వ్యవసాయ కూలీలకూ, వివిధ వ్యవసాయేతర వృత్తుల వారికి కొంత మేరకు కల్పించడం ఈ జి. ఓ. లోని ప్రధాన విషయం. తక్కినవన్నీ ప్రభుత్వానికి, వీలయితే, చేయదలిస్తే, చేయగలననుకుంటే తప్ప ఒక హక్కుగా ఇస్తున్నవికావు. షెడ్యూల్డు తెగలకు మాత్రం కొంచెం అదనపు హక్కు కల్పించారు.

'పునరావాస విధానం' అని పేరు పెట్టుకున్న ఈ జి. ఓ. లో కొట్టొచ్చినట్లు కనిపించే మరొక లోపం ఉంది. ఈ జి. ఓ.లోని తొలిపలుకులు చదివితే ఇది ప్రభుత్వం చేపట్టే అన్ని రకాల ప్రాజెక్టులు,

అభివృద్ధి కార్యకలాపాల వల్ల నిర్వాసితులయ్యే వారందరికీ వర్తిస్తుందనిపించ వచ్చును గానీ వివరాలలోకి పోయినట్టయితే నీటిపారుదల ప్రాజెక్టుల వల్ల నిర్వాసితులయ్యే వారిని మాత్రమే ఉద్దేశించి జారీ చేసారు అన్న అనుమానం వస్తుంది. ఉదాహరణకు పట్టణాల ఆధునీకరణ పేరిట కూల్చే మురికివాడల ప్రజల అవసరాలకు ఈ జి. ఓ. ను అన్వయించడం చాలా కష్టం. ఏ మేధావి దీనిని రాసాడోగాని అతనికి నిర్వాసితులలో ఎన్ని రకాలుంటారన్న జ్ఞానం సహితం లేనట్టుంది. అట్లాగని 'ఇది మాకు వర్తించదు లేమ్మని, నీటి పారుదల ప్రాజెక్టు నిర్వాసితులు కానివారు దీనిని విస్మరించడం సరయినది కాదు. జి. ఓ. (లేక విధాన పత్రం) తొలిపలుకులు దానికి విశాల ప్రాతిపదిక ఉన్నట్లు ప్రకటించాయి కాబట్టి, అన్ని రకాల నిర్వాసితులకూ దానిని తగిన రీతిలో వ్యాఖ్యానించి అన్వయింప జేయాలని డిమాండ్ చేయాలి.

ఈ అవసరాలన్నింటికీ ఈ ప్రచురణ ఉపయోగపడుతుందని ఆశిస్తాను.

అక్టోబర్ 2005

కె. బాలగోపాల్
రాష్ట్ర ప్రధాన కార్యదర్శి
మానవ హక్కుల వేదిక